

พฤติกรรมการณ์เรียนรู้ของมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา
THE LEARNING BEHAVIOR OF HUMANS ACCORDING TO THE
TRISIKKHA PRINCIPLE

¹พระวีระพงษ์ วิสุทธ (โคษา), ²พระมหาดาวสยาม วชิรปญโญ

และ ³พระครูสุธีคัมภีรญาณ

¹Phra Veerapong Visuddho (Kosa), ²Phramaha Daosayam Vajirapañño and

³Phrakhru Sudhikhambhirayana,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahaculalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹weerapong.kho@mcu.ac.th

Received July 10, 2022; Revised November 2, 2022; Accepted December 1, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการณ์เรียนรู้ของมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา จากการศึกษา พบว่า แนวคิดเรื่องพฤติกรรมการณ์เรียนรู้ของมนุษย์ในพระพุทธศาสนามีพื้นฐานการเรียนรู้ตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา สามารถพัฒนาตนเองจากสามัญชนจนถึงขั้นสูงสุดได้ การเรียนรู้เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ เชื่อมต่อ และมีอิทธิพลถึงกันอย่างเป็นระบบ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เป็นต้น โดยที่มนุษย์รับรู้โลกภายนอกผ่านประสาทสัมผัส การรับรู้แต่ละอย่างจะมีอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนี้ (1) ปัจจยภายนอก คือ ปรโตโฆสะ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเรียนรู้ (2) ปัจจยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ เป็นแหล่งประมวลผลเรียนรู้จากปัจจยภายนอกเข้าสู่ปัจจยภายใน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา สิ่งนี้นำไปสู่การพัฒนา

¹ นิสิตปริญญาเอก, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ .ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตขอนแก่น

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ .ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตขอนแก่น

อบรมตนเองให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา สามารถนำผลการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองและบุคคลในสังคมให้มีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม

คำสำคัญ: พฤติกรรม, การเรียนรู้, มนุษย์, หลักไตรสิกขา

Abstract

This academic article aims to study The learning behavior of humans according to the trisikkha principle. From the study, it was found that. The concept of human learning behavior in Buddhism is based on learning principles based on precepts, concentration, and wisdom. Able to develop oneself from a common person until reaching the supreme person. Learning is a systematic interaction, connection and influence between humans and the environment between humans and humans, etc. Where human beings perceive the outside world through their senses Each perception has an emotion involved as follows: (1) The external factor is Parato Gosa, which is the starting point of learning. (2) The internal factor is Yonisomanasikarn. It is a source of learning from external factors into internal factors by using the learning process according to the trisikkha principles. This leads to self-improvement to bring about changes in behavior, mind, and intelligence. Be able to apply the learning outcomes to develop oneself and the person in society to have morals, virtues and ethics.

Keywords: Behavior, Learning, Human, Trisikkha principles

บทนำ

การเรียนรู้ หมายถึง การเรียนศาสตร์วิชาการแขนงต่างๆ เพื่อนำความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาประกอบกิจการงานหาเลี้ยงชีพ เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองหรือเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีทั้งหลายที่สามารถอำนวยความสะดวกสบายให้แก่ตนได้ และเข้าใจว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากอยู่นอกระบบการศึกษาที่เป็นทางการหรือระบบการศึกษาในโรงเรียนเท่านั้น ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะในความเป็นจริง หากมนุษย์ยังมีชีวิตอยู่ก็ยังคงเรียนรู้ตลอดเวลาและตลอด

ชีวิตผ่านอายตนะภายในตนเอง ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรับรู้รส รู้สิ่งที่ต้องกาย และรู้ธรรมารมณ์ทางใจ (ส.สพ. (ไทย) 18/68/58) มนุษย์จึงมีการสัมผัสกับสิ่งที่มากระตุ้นหรือสิ่งเร้าอย่างหลากหลายในแต่ละวัน หรือกล่าวได้ว่าการรับรู้และเรียนรู้ข้อมูลต่างๆ ซึ่งการรับรู้และเรียนรู้ข้อมูลจะถูกต้องดิงามได้ผลดีหรือเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตมากน้อยเพียงไรนั้น ต้องมีความสามารถที่จะวิเคราะห์และเลือกรับ เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์ ปรับตัว และพัฒนาตนเองจากสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า “มนุษย์มีเครื่องมือ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นช่องทางที่เราจะต้องติดต่อกับโลก ถ้าเราติดต่อกับโลกเป็น เราก็ได้ข้อมูล ได้ความรู้ และสามารถพัฒนาความรู้ให้เจริญยิ่งขึ้นไป มีความใฝ่รู้เกิดความสุขจากการเรียนรู้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2544 : 36-37)

พัฒนาการการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าสอนให้คนได้พัฒนาอยู่ 4 ด้าน คือ ด้านกาย ด้านพฤติกรรม ด้านจิต และด้านสติปัญญา โดยมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์ เป็นทั้งคนดีและคนเก่ง มิใช่เป็นคนดีแต่โง่ หรือเป็นคนเก่งแต่โง่ การจะสอนให้มนุษย์เป็นคนดี และคนเก่งนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ในการศึกษาที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งในการพัฒนามนุษย์นั้น พระพุทธศาสนามุ่งสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดีก่อน แล้วจึงค่อยสร้างความเก่งทีหลัง นั่นคือสอนให้คนเรามีคุณธรรม มีความดีงามก่อนแล้วจึงให้มีความรู้ความเข้าใจหรือสติปัญญาภายหลัง ดังนั้น หลักในการพัฒนาการเรียนรู้อย่างพระพุทธศาสนานั้น จะมีลำดับขั้นตอนเริ่มจาก ศีลสิกขา ต่อด้วยจิตตสิกขา และขั้นตอนสุดท้าย คือ ปัญญาสิกขา ซึ่งขั้นตอนการศึกษาทั้ง 3 นี้รวมเรียกว่า "ไตรสิกขา" ซึ่งมีความหมายดังนี้

- 1) ศีลสิกขา หมายถึง การฝึกอบรมในเรื่องศีล มีความมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การพัฒนาจิตและปัญญา
- 2) จิตตสิกขา หมายถึง การฝึกอบรมจิต บางครั้งใช้คำว่า จิตภาวนา มีความมุ่งหมายที่จะฝึกจิตให้พร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาได้
- 3) ปัญญาสิกขา หมายถึง การพัฒนาปัญญา เพื่อใช้รู้แจ้ง รู้ได้ด้วยตนเอง

พัฒนาการการเรียนรู้ในกรอบไตรสิกขานั้นเราสามารถมองเห็นได้ง่ายแม้ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีศีลจะนำไปสู่การมีสมาธิ ซึ่งจะมีผลให้เกิดการประพฤติดี มีความสัมพันธ์งดงาม ได้ทำประโยชน์อย่างน้อยดำเนินชีวิตโดยสุจริต มั่นใจในความบริสุทธิ์ของตน ไม่ต้องกลัวต่อการลงโทษ ไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวร ไม่หวาดหวั่นเสียใจต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึกไม่ยอมรับของสังคม และไม่มี ความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ เพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตนเอง จิตใจก็เฝ้าอบรม ซึ่่นบานเป็นสุข ปลอดโปร่ง สงบ และแน่วแน่ มุ่งไปกับสิ่งที่คิด คำที่พูด และการที่ทำ ลำดับต่อไปเมื่อบุคคลมีสมาธิจะนำไปสู่การมีปัญญาซึ่งจะมีผล

ก่อให้เกิดจิตไม่ฟุ้งซ่านอยู่กับตัวไร้สิ่ง ชวนมัว สดใส มุ่งไปอย่างแน่วแน่เท่าใด การรับรู้ การคิดพินิจ การพิจารณา การมองเห็น และเข้าใจสิ่งต่างๆ ก็ยิ่งชัดเจนตรงตามความเป็นจริง (ขุ.ม. (ไทย) 29/103/318-319)

จะเห็นได้ว่า หลักไตรสิกขา เป็นระบบการปฏิบัติที่มีความต่อเนื่องกันโดยเริ่มจาก อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ทั้ง 3 ขั้นตอนนี้ต่างเป็นพื้นฐานของกันและกัน พระพุทธศาสนามุ่งสอนให้คนเป็นคนดี คนเก่ง และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข หลักไตรสิกขาที่ได้นำมาทั้ง 3 ขั้นตอนนี้ หากสามารถนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ก็จะทำให้เกิดผลดีกับผู้นับปฏิบัติ ซึ่งหลักการทั้ง 3 นั้น เป็นที่ยอมรับจากชาวโลก ทำให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในประเทศต่างๆ ทั่วโลก

หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา

ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จ เป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพระพุทธศาสนา ไตรสิกขา จัดอยู่ในมรรคมีองค์ 8 คือ ธรรมที่ควรประพฤติและปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ ประกอบด้วยข้อปฏิบัติที่มนุษย์ควรศึกษา 3 อย่าง คือ 1. ศีลสิกขา 2. จิตตสิกขา 3. ปัญญาสิกขา หมายถึง ข้อที่ต้องศึกษา และปฏิบัติ คือ การฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 : 127) ไตรสิกขา มีองค์ประกอบที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ 3 ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขาและอธิปัญญาสิกขา มีความหมายตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ดังนี้

1) อธิศีลสิกขา เป็นการฝึกให้มีพฤติกรรมที่ร่วมสร้างเสริมสังคมที่ดีงาม ซึ่งมีคุณภาพที่เกื้อกูลแก่คุณภาพชีวิต เอื้อแก่การพัฒนาจิตปัญญา โดยฝึกหรือพัฒนาระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และแรงงานที่เป็นสัมมาชีพ เรียกร่างๆ ว่า ศีล

2) อธิจิตตสิกขา อาศัยสภาพแวดล้อม สังคม ความเป็นอยู่ภายนอกเป็นพื้นฐาน ทำการฝึกอบรมหรือพัฒนาจิตใจให้ประณีต มีคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิตที่ดี เรียกว่าสมาธิ

3) อธิปัญญาสิกขา ด้วยจิตที่ฝึกดีนั้น สามารถพัฒนาจิตใจให้ประณีต เกิดความรู้ ความเข้าใจในธรรมตามเหตุปัจจัย ทำการงานด้วยความรู้ความเข้าใจนั้นจนบรรลุถึงปรีชาญาณที่ทำให้มีชีวิตแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นอยู่ด้วยความผ่องใสเบิกบานตลอดทุกเวลา เรียกว่าปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548 : 603-606)

ปัจจัยภายนอก (วิธีการแห่งศรัทธา) ที่เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” แปลว่า เสี่ยงจากผู้อื่นหรือเสี่ยงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับการถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคมที่ช่วยแนะนำในทางที่ดีงาม ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และสามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยภายใน (วิธีการแห่งปัญญา) เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” แปลว่า การทำใจโดยแยบคาย หมายถึง การคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบ หรือคิดตามแนวทางปัญญา คือ การรู้จักมอง การรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่แท้จริงโดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้น และสืบสาวให้ตลอดสาย เพื่อแยกแยะสิ่งเหล่านั้นให้เห็นตามสภาวะแห่งเหตุและปัจจัย โดยไม่มีตัณหาอุปทาน ทำให้เกิดความดีงามและแก้ปัญหาได้ นอกจากปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการแล้วยังมีองค์ประกอบแทรกที่มาจากช่วยหนุนอีก 7 ประการ ซึ่งอยู่ในกระบวนการฝึกขั้นก่อนที่จะเข้าสู่มรรค ประกอบด้วย

1. กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร) ได้แก่ ปรโตโฆสะที่ดี ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก
2. ศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) คือ ความเป็นผู้มีวินัย หรือชีวิตที่มีระเบียบ หรือมีพฤติกรรมความเคยชินที่ดี ซึ่งเกิดจากการใช้วินัยมาฝึกให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี ด้วยการจัดระเบียบชีวิต และจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้มีสภาพซึ่งเอื้อโอกาสต่อการที่จะดำเนินพัฒนาต่อไป
3. ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ) คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ ความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเข้าถึงความจริง และทำสิ่งทั้งหลายให้ดีงามเป็นเลิศ ซึ่งเข้ามาทำหน้าที่แทนตัณหา
4. อุตตสัมปทา (ความทำให้ตนถึงพร้อม) คือ การทำตนให้ถึงความสมบูรณ์ด้วยศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่เสมอ
5. ทิฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยหลักแห่งความเชื่อถือ) คือ เชื่อถือในหลักการแห่งเหตุผล หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมองอะไรก็มองตามเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้น เพราะเป็นผู้ที่คิดหาเหตุผลอยู่ตลอดเวลา
6. อัปปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท) คือ ความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา มีสติ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่พลาดโอกาส โดยเฉพาะความมีจิตสำนึกตระหนักในความเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของเวลาและรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนทำงานและพัฒนาชีวิตแข่งกับเวลา
7. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ) การรู้จักมนสิการ หรือการรู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง ไม่มองอะไรข้ามๆ แต่รู้จักสืบสาวหาเหตุปัจจัย แยกแยะให้เห็นองค์ประกอบ จับแง่ดีมาใช้ประโยชน์ได้ และรู้จักโยงให้เห็นองค์รวมหรือสร้างองค์ความรู้ความคิด

ใหม่ได้ ทำให้เกิดปัญญาที่เข้าถึงความจริง ได้ประโยชน์ และทำการสำเร็จ สอนองความใฝ่รู้และ ใฝ่สร้างสรรค์ได้โดยสมบูรณ์ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2536 : 29-31)

องค์ประกอบหรือปัจจัยทั้ง 7 ที่กล่าวมา รวมเรียกว่า บุพนิมิตของมรรค เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าถึงการมาของมรรค เป็นจุดเริ่มต้นที่จะเข้าสู่มรรค คือ วิถีชีวิตที่ดีงามของผู้ที่มีการศึกษา โดยเฉพาะปัจจัยตัวแรก คือ กัลยาณมิตร เป็นตัวช่วยชักนำหรือกระตุ้นให้เกิดปัจจัยอื่นๆ เช่น เมื่อเรากำลังศึกษากระบวนการเรียนรู้ในกรอบของไตรสิกขา กัลยาณมิตรที่ดีเมื่อมีความรู้ในเรื่องของไตรสิกขา ก็สามารถเข้าไปช่วยบุคคลอื่นเพื่อนำเขาเข้าสู่ไตรสิกขา กัลยาณมิตรต้องรู้จักบุคคลนั้นว่ามีลักษณะอย่างไร ต้องรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อที่จะได้ประยุกต์กระบวนการไตรสิกขาให้เหมาะกับบุคคลนั้น

กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

เมื่อมีสัมมาทิฐิเป็นแกนนำและเป็นฐานแล้ว กระบวนการเรียนรู้ภายในตัวบุคคลก็สามารถดำเนินไปได้ กระบวนการนี้แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา (สิกขา หรือ หลักการศึกษา 3 ประการ) สิกขาในพระพุทธศาสนา แปลว่า การศึกษา การสำเหนียก การฝึก ฝึกปรีดี ฝึกอบรม ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับการฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนถึงบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ การหลุดพ้นหรือนิพพาน ความหมายของสิกขา สาระและวิธีการ มีดังนี้

1. อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ มีสาระเกี่ยวกับการดำรงตนด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์ รักษาให้อื้ออานวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกันเป็นพื้นฐานที่ดี สำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญาในขั้นต่อไป

2. อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมสุขภาพจิต และการรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการฝึกสมาธิมีสาระเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพจิต หรือ การปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด เป้าหมายหลัก คือ การบำเพ็ญกรรมฐานแบบสมณะวิธี เพื่อชักจูงใจของคนให้สงบ ให้มีจิตใจยึดมั่นและมั่นคงในคุณธรรม

3. อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ มีสาระเกี่ยวกับการมองดู รู้จัก และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความจริง หรือเท่าทันธรรมชาติของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการ

ต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือ รู้จักวางใจ วางท่าที และปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548 : 603)

กล่าวได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา หรือสิกขา คือ การมีสัมมาทิฐิเป็นแกนนำ โดยฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ซึ่งได้แก่ อธิศีลสิกขา เป็นการฝึกเกี่ยวกับการดำรงชีวิต อธิจิตตสิกขา เป็นการพัฒนาจิตให้มีคุณธรรม มีอุตสาหะในการสร้างคุณงามความดี และอภิปญญาสิกขา เป็นการฝึกให้รู้จักคิด และเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริงของโลกและชีวิต การเรียนรู้ที่เกิดจากศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นการเรียนรู้ที่สามารถทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของโลกและชีวิต สามารถทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมอยู่เย็นเป็นสุขได้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

หลักธรรมที่สัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้

ในกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การฝึกฝนจิตให้เกิดสติ สิ่งที่กำหนดการเรียนรู้ของผู้เรียนว่าช้าหรือเร็ว คือ อินทรีย์ 5 หมายความว่า ถ้าอินทรีย์อ่อนไปก็เรียนรู้ได้ช้าถ้าอินทรีย์แก่กล้าก็เรียนรู้ได้เร็ว หากอินทรีย์อย่างหนึ่งอย่างใดมีกำลังมากเกินไปและอินทรีย์ที่เหลือยังอ่อนอยู่ อินทรีย์เหล่านี้อาจจะเสียความสามารถในการทำกิจของตน จึงต้องมีการปรับ อินทรีย์ให้สมดุลกันเป็นคู่ ๆ คือ ให้ศรัทธาเสมอกับปัญญา และให้สมาธิเสมอกับวิริยะ ถ้าศรัทธามากกว่าปัญญากจะทำให้มีความเชื่อโดยปราศจากเหตุผล ถ้าปัญญามากกว่าศรัทธากจะทำให้หวาดดี จนหลงผิด ถ้าสมาธิมากกว่าวิริยะจะทำให้เกียจคร้านและง่วงเหงาหาวนอน ถ้าวิริยะมากกว่าสมาธิจะทำให้เกิดความฟุ้งซ่านหงุดหงิด โดยทั่วไปการรักษาความสมดุลและแก้ไขเมื่อเสียความสมดุลของอินทรีย์ไป คือ การเจริญอินทรีย์ที่เหลืออยู่ คือ สติ สติถ้ามีกำลังมากยิ่งเป็นผลดี ช่วยสนับสนุนองค์ธรรมข้ออื่นๆ ได้ดียิ่งขึ้น ช่วยรักษาจิตไม่ให้ถูกครอบงำด้วยอกุศลฝ่ายตรงข้าม ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของสติไว้ว่า “สติจำต้องประสงค์ในที่ทุกสถาน” (ส.ม. (ไทย) 19/234/174) และ “สติเป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ” (ส.ม. (ไทย) 19/512/324)

อินทรีย์ 5 แปลว่า ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ประกอบด้วยองค์ธรรม 5 ประการ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ และปัญญินทรีย์ (ขุ.ป. (ไทย) 31/27/37-38) ที่เรียกว่า ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตนเพราะเป็นเจ้าการในการครอบงำเสีย เช่น ศรัทธาเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา (อภิ.วิ. (ไทย) 35/220/200-201)

พละ 5 แปลว่า ธรรมอันเป็นกำลัง ประกอบด้วยองค์ธรรม 5 ประการ คือ สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ (ม.ม. (ไทย) 13/247/293) ที่เรียกว่า ธรรมอันเป็นกำลัง

เพราะความหมายว่าเป็นกำลังให้เกิดความมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามหรือกุศลธรรมต่างๆ จะเข้าครอบงำไม่ได้ เช่น ศรัทธาเป็นกำลังต่อสู้กับความไร้ศรัทธา เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา พละ 5 นี้ เมื่อบุคคลฝึกฝนอบรมให้บ่อยให้มาก ย่อมนำไปสู่จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา คือ ปัญญาตั้งที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาที่ไหลไปสู่ทิศปราจีน บ่าไปสู่ทิศปราจีน หลากไปสู่ทิศปราจีน แม่น้ำใด ภิกษุก็ฉั่นนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญพละ 5 ประการ ทำพละ 5 ประการให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โนมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน” (ส.ม. (ไทย) 19/705-716/369-370) และ “เพราะเจริญพละ 5 ประการ สวาทของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่” (ม.ม. (ไทย) 13/247/293)

อินทรีย์ 5 ตรงกับพละ 5 และธรรมชนิดเดียวกันนี้ที่เรียกต่างกันเพราะหน้าที่ในการกระทำที่ต่างกัน ซึ่งองค์ธรรมในอินทรีย์ 5 และพละ 5 มีรายละเอียด ดังนี้

1. สัทธา แปลว่า ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม เช่น เชื่อในปัญญาตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (อง.สตตก (ไทย) 23/6/9, 29/274-279) เป็นความเชื่อที่ต้องมีเหตุผล ไม่มโนงาย ซึ่งเกิดการพิจารณาใคร่ครวญด้วยตนเองอย่างดีแล้ว เป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ เพราะเมื่อศรัทธาตั้งมั่นแล้วสามารถทำให้กระบวนการเรียนรู้ดำเนินต่อไปได้ (ส.ส. (ไทย) 15/51/67) แม้ในกระบวนการแสวงหาความจริงทางวิทยาศาสตร์ ก็เริ่มต้นด้วยความเชื่อ กล่าวคือ เชื่อมั่นว่าธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ เพื่อแก้อรรถสัจยดังกล่าว จึงมีการสังเกต การตั้งสมมติฐาน การทดลอง การวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล ในฐานของอินทรีย์ 5 กิจของสัทธินทรีย์ คือ ความเชื่อที่เป็นใหญ่ในการกระทำ หน้าที่ครอบงำซึ่งความไร้ศรัทธา (อภ.วิ. (ไทย) 35/220/200) คือ ความโน้มใจตั้งหรือมุ่งไปเด็ดเดี่ยวในการฝึกฝนอบรมจิต ในฐานของพละ 5 ศรัทธาเป็นกำลังต่อสู้กับความไร้ศรัทธา (ส.ม. (ไทย) 19/705-716/369)

2. วิริยะ แปลว่า ความเพียร เมื่อบุคคลมีความเชื่อมั่นที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ดีงามที่ก่อให้เกิดประโยชน์ หรือการประกอบกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตามย่อมมุ่งประกอบกิจการนั้นๆ ด้วยความอุตสาหะพากเพียร ตั้งใจจริง มีใจจดจ่อ เพียรคิด เพียรทำ แม้จะประสบปัญหาอุปสรรคก็ฟันฝ่าอย่างไม่ย่อท้อ ในฐานของอินทรีย์ 5 กิจของวิริยอินทรีย์ คือ ความเพียรที่เป็นใหญ่ในการกระทำ หน้าที่ครอบงำซึ่งความเกียจคร้าน (อภ.วิ. (ไทย) 35/220/200)

3. สติ แปลว่า ความระลึกได้ การตามระลึกได้ การรู้สีกตัว ไม่เผลอ ไม่ประมาท เป็นการคุมใจไว้กับกิจที่ทำหรือเกี่ยวข้องในฐานของอินทรีย์ 5 กิจของสตินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่ครอบงำซึ่งความประมาท (อภ.วิ. (ไทย) 35/220/201) หมายถึง การควบคุมจิตไม่ให้

ตกอยู่ในอำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ ในฐานะของพละ 5 สติเป็นกำลังต่อสู้กับความขาดสติ (ส.ม. (ไทย) 19/705-716/369)

4. สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่นแห่งจิต ความที่จิตแน่วแน้อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน หรือกระสับกระส่าย สงบระงับ ควรแก่การงาน ไม่ตั้งเครียด ไม่กระด้าง ไม่สับสน ซึ่งได้แก่ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ เริ่มตั้งแต่การสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม จนได้บรรลุ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และตตฤตถฌาน ในฐานะของอินทรีย์ 5 กิจของสมาธิอินทรีย์ คือ ความตั้งจิตมั่นที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ครอบงำซึ่งความฟุ้งซ่าน (อภิ.วิ. (ไทย) 35/220/201) หมายถึง การรวมพลังของจิตให้เป็นหนึ่งเดียว ในฐานะของพละ 5 สมาธิเป็นกำลังต่อสู้กับความฟุ้งซ่าน (ส.ม. (ไทย) 19/705-716/369)

5. ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ รู้ชัด เป็นปัญญาที่รู้แบบสหสัมพันธ์หรือปฏิเสธสมุปบาท ว่าสิ่งทั้งหลายอาศัยกันและกันเกิดขึ้น หรือรู้แบบอริยสัจ เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลว่า ทุกข์เกิดจากเหตุ คือ สมุทัย ในฐานะของอินทรีย์ 5 กิจของปัญญินทรีย์ คือ ความรู้ที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ครอบงำซึ่งความหลง (อภิ.วิ. (ไทย) 35/220/201) หมายถึง รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงในฐานะของพละ 5 ปัญญาเป็นกำลังต่อสู้กับความหลง (ส.ม. (ไทย) 19/705-716/369)

จะเห็นได้ว่า อินทรีย์ 5 และพละ 5 เป็นหลักธรรมที่สัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้ที่เกื้อหนุนการฝึกฝนอบรมจิตให้เกิดสติอย่างได้ผลดี เป็นเครื่องช่วยสนับสนุนนำไปสู่ความเจริญอกงามของปัญญาไปตามลำดับในวิสุทธิ 7 ทำให้ไตรสิกขาสมบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปตามลำดับ ระดับศีล หรืออภิสีลสิกขา คือ ศีลวิสุทธิ ระดับสมาธิหรืออภิจิตตสิกขา คือ จิตตวิสุทธิ และระดับปัญญาหรืออภิปญญาสิกขา คือ ทิณณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิพาณญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งจำแนกความรู้เป็น 9 ลำดับ หรือวิปัสสนาญาณ 9 เป็นธรรมที่มีอุปการะและหนุนเนื่องไปสู่วิสุทธิข้อสุดท้าย คือ ญาณทัสสนวิสุทธิ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลส วิสุทธิ 7 ดังกล่าวนี้นี้เป็นผลของการปฏิบัติตามกระบวนการของอริยมรรคมีองค์ 8 หรือกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ทำให้เกิดปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง นำไปสู่ความดับทุกข์ได้

บทสรุป

การเรียนรู้ในกรอบของไตรสิกขา เป็นการฝึกฝนอบรมตนใน กระบวนการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลมีพัฒนาการการเรียนรู้ครบทุกด้าน ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

ศีล เป็นการศึกษาที่ฝึกในด้านการสัมพันธ์ติดต่อกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุและสังคม ทั้งด้วยพฤติกรรมทางกาย วาจา หรือเรียกว่า การมีวิถีชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียน เป็นการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคมและโลก

สมาธิ เป็นการศึกษาที่ฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความมีเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ด้านความสามารถของจิต เป็นการฝึกความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความกล้าหาญ ความขยัน ความอดทน ความมีสติ มีสมาธิ ด้านความสุข เป็นความปิติอิ่มใจ สดชื่นผ่องใส เรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพสมรรถภาพและสุขภาพของจิต

ปัญญา เป็นการศึกษาที่พัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความรู้ การรู้จักคิดพิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง การรู้ความจริงที่จะนำความรู้มาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง ถูกวิธี

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. (2539). กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2536). *พระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2544). “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย”. ใน *สาระ ความรู้ที่ได้จากการสัมมนาทางวิชาการเพื่อนำเสนอผลการวิจัย/ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา.

_____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2548). *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.